

Запорожченко Руслан Александрович, аспірант кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна
e-mail: ruslan.alex.cros@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7353-4933

ІДЕОЛОГІЯ ЯК МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ ПРОСТОРУ: ІМПЕРІЯ VS ДЕРЖАВА МОДЕРНУ

Стаття присвячена дослідженню ідеології як механізму конструювання соціально-політичного простору у двох домінуючих політичних формах – імперії та державі модерну. Визначено структурно-функціональні і нормативно-ціннісні характеристики ідеології, що мають вплив на процес формування соціально-політичного порядку в рамках конкретного простору. Установлено основні ознаки простору імперії і держави модерну, серед них: мобільність і статичність, об'єктивність і суб'єктивність, свобода від конвенцій і нормативність, реальні й абстрактні стосунки.

Ключові слова: ідеологія, імперія, держава, модерн, простір.

Постановка проблеми. Ідеологія – це система переконань та ідей, поглядів на суспільство та його політичне життя, що відображає ідеали, світогляд, інтереси, умонастрої людей, класів, соціальних верств, політичних партій, громадських рухів, а також охоплює цінності, нормативні й цільові схильності та способи їх досягнення. «Це один із найчіткіше виражених комплексів духовного життя суспільства, який відображає сукупність поглядів, цілей людей, що характеризують їхню самосвідомість, ставлення до дійсності та становище у конкретно-історичних умовах суспільного життя» [1, с. 243]. У сучасному соціально-політичному дискурсі ідеологія асоціюється або з політикою (як політична ідеологія), або з економікою (як економічна ідеологія). Ідеологія є набором певних принципів, і їх дотримання населенням (або спільнотами, або суспільством в цілому) визначає конкретну ідеологічну різножанровість – (нео)лібералізм, (нео)консерватизм, соціал-демократизм, соціалізм, демократія тощо. Утім ідеологія майже не досліджується як самостійний феномен, а, скоріше, як похідна від політики чи економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні кілька років у соціальних та політичних науках намітилася певна тенденція у вивченні ідеологій. Перший підхід (А. Гохард-Раденкович, Б. Джа, З. Кезер, Б. Ковальський,

Д. Міжежевський, Н. Морантоніо, Д. В. Парк, Ф. Рюг, А. Фрідлі, Б. Чакрабарті та ін. [2–6]) зосереджений на аналізі соціокультурних та національних аспектів ідеології (політика пам'яті та ідентичностей, націоналізм та національне будівництво, культурні аспекти функціонування ідеологій). Другий (Л. П. Барадат, Р. Ісаакс, Дж. Локслі, Т. Пікетті, Дж. Філіпс, А. Фріджеріо та ін. [7–10]) – наголошує на вивченні економічних аспектів ідеології, включаючи питання економічної нерівності, ідеологічних поділів у суспільстві, впливу політичної ідеології на функціонування економічної системи. Однак залишається поза увагою дослідження ідеології як інструменту побудови системи влади в різних політичних формах організації простору: в імперіях та в державах модерну. Адже ідеологія може виступати не лише інструментом для видозміни конфігурацій влади, але й способом організації соціально-політичного порядку в межах конкретного простору.

Формулювання цілей. Метою статті є визначення особливостей ідеології, що впливають на конструювання (організацію) простору імперії та держави модерну. Для вирішення поставленої мети необхідно виконати такі дослідницькі завдання: 1) огляд теоретико-методологічних концепцій стосовно визначення поняття «ідеологія»; 2) визначення основних (домінуючих і змістовних) структур ідеології. Методами дослідження є: структурно-функціональний аналіз, факторний і ретроспективний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізація ідеології, відповідно визначення її структурно-функціональних і нормативно-ціннісних особливостей, остаточно визначилася у ХХ ст. і пов'язана вона з представниками (пост)-структуралізму та (нео)марксизму, а саме: Л. Альтюссером, Д. Лукачем, М. Фуко, А. Лефевром, С. Жижекком. У більшості досліджень ідеологія розуміється як спосіб конструювання реальності крізь призму виконання і використання соціальних і культурних практик [11, с. 48–50]. Так, наприклад, С. Жижек зазначає, що «ідеологія – це... “ілюзія”, що структурує наші конкретні, реальні суспільні відносини і, крім того, маскує нестерпну, реальну, незбагненну сутність... функція ідеології полягає не в тому, щоб запропонувати нам спосіб вислизнути від дійсності, а в тому, щоб представити саму соціальну дійсність як укриття від якоїсь травматичної, реальної суті» [12, с. 52]. Тобто ідеологія існує в дихотомії ілюзія/реальність, абстракція/матерія, що пов'язані зі свідомістю індивіда.

Д. Лукач визначає ідеологію як форму свідомості, яка в конкретний момент (а саме в момент класової боротьби) перетворюється на інструмент, реальні цілепокладання людства (суспільства, класу). Реальність і актуальність такого цілепокладання, а разом з ним і самої ідеології, виявляються у справжній боротьбі за їх здійснення, що ґрунтується на господарстві (виробництво і перерозподіл ресурсів) і насильстві (передусім фізичному). Саме в цей момент

відбувається обов'язкове «спотворення і викривлення» ідеології, тож вона починає змінюватися й ускладнюватися під впливом реальних соціальних процесів (і включати їх у себе). Якщо ми говоримо про докапіталістичні часи, то ідеологія була простою та її обґрунтування полягало в тому, що «людина народжується людиною і цим пояснювалося все» [13, с. 328–329]. Тоді ж з початком побудови капіталістичних систем проста ідеологія трансформувалася в складну і людина вже означала структурну одиницю відтворення виробництва. Але при цьому ідеологія залишається реальністю, яка відбувається зараз, проте поглядом звертається в майбутнє.

У своїх роботах (перш за все в книгах «За Маркса» та «Про відтворення капіталізму: ідеологія та ідеологічна держава») Л. Альтюссер визначав ідеологію як «систему (яка має власну логіку і суворість) уявлень (які можуть виступати у формі образів, міфів, ідей або понять), що володіє певним історичним буттям і певною історичною роллю в межах того чи іншого конкретного суспільства» [14, с. 327–328]. Тобто ідеологія, не маючи власної історії, але творячи сама необхідну для себе історію, представляється сукупністю (множинністю) уявних відносин індивідуумів до тих реальних відносин, в яких і якими вони існують. З одного боку, ідеологія = ілюзія, абстракція, яка є необхідною для конструювання тієї соціальної реальності, в якій існує індивід і в якій він є автоматично залученим у систему постійного відтворення ідеологічних апаратів держави. А з другого боку, ідеологія існує в практичному і матеріальному середовищі: у соціальних практиках, релігійних ритуалах, моральних вчинках, які є необхідними як для відтворення ідеології, так і для відтворення легітимності самої ідеології. Центральним елементом в концепції Л. Альтюссера є те, що визначальна функція ідеології – це конструювання конкретних індивідуумів у суб'єктів¹.

Також, аналізуючи ідеологію та науку, Л. Альтюссер проводить чітке розмежування між ними, адже наука має суто теоретичний зміст, тоді як ідеологія – набір практик, що так чи інакше здатні формувати теоретичну обґрунтованість власному існуванню. Ідеологія може виступати у формі образів, понять і, що найбільш значуще, – міфів. Тобто ідеології є притаманним процес міфологізації, а точніше – створення абстрактних/матеріальних алюзій на реальність, в якій існує ідеологія. Міф є однією зі структур ідеології, який, з одного боку, допомагає конструювати та відтворювати ідеологію, а з іншого – конструювати та відтворювати простір, в якому існує соціально-

¹ Під «суб'єктом» варто розуміти людину, яка одночасно і діє, і пізнає навколишній світ. Тобто вона отримує певну інформацію, що має ідеологічний характер, і відтворює її шляхом ритуалів чи практик: навчання в школі, відвідування церковної служби, перебування в армії, сімейна вечеря тощо. Індивід ретрансплює існуючу ідеологію, використовуючи власний досвід, власне світосприйняття, а також (не) свідоме (мається на увазі свідомість у розрізі феноменологічного підходу).

політичний порядок. Оскільки ідеологія є інструментом розповсюдження влади (а сама влада розуміється нами як спосіб комунікації, беручи до уваги концепцію влади Н. Лумана, і влада як знання в концепції М. Фуко), то і сам міф, який уособлює структуру ідеології, варто розуміти як «комунікативну систему, повідомлення... міф не може бути річчю, концептом або ідеєю; він являє собою один із способів означування [маркування або ж позначення. – Р. З.]; міф – це форма» [15, с. 72]. І як будь-яка форма має свій власний зміст і наповнення, так і міф має конкретний зміст, який він акумулює з історичних практик, подій і явищ. Тобто міф можна означити як форму (де)легітимації і (де)конструкції ідеології, він може функціонувати як усередині існуючої ідеології, так і поза її межами, тобто в межах інших «альтернативних» ідеологій.

У дослідженні двох політичних форм організації простору – імперії та держави модерну¹ – постає питання стосовно використання ідеології у власному «*empire-/state-building*», а також питання стосовно того, що таке імперська ідеологія і що таке ідеологія держави модерну. Міфологізація як процес закріплення ідеології в конструюванні соціально-політичної реальності є важливим інструментом як для імперій, так і для держав модерну. Імперія є складною, організованою формою порядку, для якої є характерною множинність етносів, націй, культур, мов і релігій (гетерогенність). В імперській ідеології міф акумулює, структурує і кодифікує «теперішнє», тобто те, що відбувається тут і зараз. Адже апеляція до «минулого» може стати початком розпаду імперського порядку (поява точок біфуркації), відповідно і самої імперії².

Міфологізація «теперішнього» імперією відбувається за рахунок: 1) *героїзації окремих індивідів чи спільнот, військових, культурних, наукових, соціальних подій тощо* (перемога Російської імперії у війні 1812 р., «стаханівський рух» у Радянському Союзі, героїзація правителів – Мехмед II, Сулейман I, Катерина II, Карл Великий); 2) *побудови архітектурних шедеврів, що означають одночасно і претензії імперії на завершеність, унікальність і велич власного порядку; і потужність, центральність та стійкість імперської влади* (будівництво Великої китайської стіни, зведення колон Траяна, Наполеона чи Олександра I, будівництво Колізею або Великих Пірамід у Стародавньому Єгипті, виникнення окремих архітектурних стилів – колоніальна

¹ Ці дві форми обрані нами для дослідження як найбільш поширені. При цьому ми не відкидаємо та не ігноруємо інші форми (само)організації населення, до яких можна віднести: міста-держави, квазідержавні утворення, а також так звані (до)модерні політичні форми.

² Якщо говорити про сучасність, то, наприклад, у США – як у сучасній імперії – міфологізація Громадянської війни 1861–1865 рр. або періоду рабства може стати каталізатором соціальних рухів і протесту. У Китаї таким каталізатором частково є період правління Мао Цзедуня, особливо його провальні реформи у вигляді «Культурної революції» і «Великого стрибка».

архітектура, ампір, сталінський ампір; 3) *сакралізації імперської влади та встановлення чіткої і суворої дистанції між суб'єктами і об'єктами влади* (китайські імператори, які вважалися синами неба, і їхня резиденція – Заборонене місто – як символ недосяжності імперської влади). Тобто мова йде не лише про конструювання ідеології імперією, а й про віру населення імперії в конкретний символ, ритуал чи архітектурну споруду, адже «віра в реальність окремих властивостей і якостей, якими володіє об'єкт нашої віри, є лише деталізацією або наслідком цих основних відносин людини до людини, перейнятим особливим настроєм» [16, с. 568].

Тоді ж як у державі модерну міфологізація апелює до минулого – історії, літератури, архітектури, мистецтва, науки, національних ідей, політичних, економічних, соціальних та військових подій і процесів тощо. Адже держава модерну, з одного боку, протиставляє себе імперії та імперському порядку, а з іншого – претендує на власний соціально-політичний порядок. Також необхідно враховувати той факт, що держава модерну в тому вигляді, який вона має зараз, сформувалася у XIX–XX ст., коли відбувалися національні рухи за утворення національних держав на (пост)імперському просторі. У період розпаду імперій кожне нове політичне утворення претендувало на створення власної національної ідеї і національної культури як способу легітимації власного права на існування. Тож основними механізмами легітимації виступала міфологізація «минулого»: створення образів героїв, популяризація мистецтва, героїзація історичних подій, намагання створити національну ідентичність, конструювання «образу ворога», виведення на загальнодержавний рівень дихотомії «ми/вони» тощо.

Наступною, не менш важливою структурою ідеології є релігія. І не як певна система поглядів або цінностей, а як форма організації соціального простору. Ми визначаємо імперію та державу модерну як політичні форми організації простору, відповідно простір відіграє центральну роль, адже від якості його організації залежить функціональність і (само)відтворення соціально-політичного порядку, встановленого в його межах. Одним із перших поняття «простір» досліджує Г. Зіммель, указуючи на дихотомію простору фізичного (матеріального) і нефізичного (абстрактного). Відповідно простір може як конструюватися й організовуватися, так і легітимізуватися і відтворюватися. Але центральними елементами простору залишаються дві категорії: час і дистанція (відстань), що в сумі змістовно наповнюють простір як форму, наближаючи його множинність до певної єдності. У своїй роботі «Виробництво простору» А. Лефевр задається цілком онтологічним питанням: «чим була б релігійна ідеологія іудей-християнського зразка, якби не було в її основі певних місць і їх назв: церква, сповідальні, вівтар, святилище, кафедра, оселя? Чим була б Церква без церков? Християнська ідеологія, володарка

впізнаного і невідомого іудаїзму, створила простори, що забезпечують її довготривалість. Загалом те, що називається “ідеологією”, знаходить щільність, лише вторгаючись у соціальний простір, у його виробництво, і оформлюється в ньому» [17, с. 57–58].

За імперської системи управління релігія або стає інструментом розбудови імперії, у тому числі перетворюючись на структуру гегемонії, або ж імперія сама ототожнює себе з релігією, тобто релігія трансформується в субститут імперії. Наприклад, у Британській імперії королева або король – голова англіканської церкви; в Османській імперії султан – халіф ісламського халіфату, тобто представник пророка Мохаммада і духовний лідер мусульман; в Іспанській імперії – інквізиція як інструмент легітимації імперської влади і як інструмент розбудови колоніальної імперії; в імперії Юань – створення «Бюро буддійських і тибетських справ», за якого буддизм став панівною релігією; в Японській імперії періоду «Мейдзі» – створення державного синтоїзму, говорячи сучасною мовою – «націоналізація» організаційної структури синтоїзму і її подальше одержавлення; у Радянському Союзі церковна інфраструктура була замінена на партійну інфраструктуру, так відбулося і в Китаї після утворення КНР.

Ідея побудови імперії, використовуючи організаційну модель церкви, вперше виникла в Стародавньому Римі. У Римській імперії спочатку існував політеїзм, запозичений у стародавніх греків і доповнений самими римлянами. За такої системи імператор мав посаду «великий понтифік», тобто був верховним жрецем стародавньоримського політеїзму, а починаючи з Костянтина Великого домінуючою релігією стає християнство. Історики досі не можуть прийти до спільної думки, чому саме християнство стало тією релігією, яка прийшла на заміну політеїзму і пантеону елліно-римських богів. З точки зору соціальної організації і підтримки життєдіяльності соціально-політичного порядку християнство з його розгалуженою інфраструктурою, ідеологічними практиками (в більшості своїй – ритуалами), а з ними і конструюванням соціальної реальності й організацією простору було готовою й універсальною моделлю управління. І таку модель потрібно було екстраполювати на всю Римську імперію з подальшою легітимізацією. Адже для імперії є вкрай важливим маркування власного простору шляхом або його матеріалізації (побудова військових баз, храмів чи церков, архітектурних будівель чи наявності інших символів), або топологічної фіксації.

Тобто, на нашу думку, політеїзм перестав виконувати функцію релігії і відтворювати легітимацію імперського порядку (до цього варто додати масштаби території Римської імперії, етнічну та культурну множинність населення, постійні військові кампанії і нестабільну політичну ситуацію, яка все рідше змінювалася на короткострокові періоди стабільності). Політеїзм перестав

бути ідеологією як «іманентною і такою, що підвищує мораль, тобто згуртовує держави і державні класи за допомогою інфраструктури ідеологічної влади – комунікації, освіти та стилю життя» [18, с. 437]. Інакше кажучи, християнство володіло більш ефективною у функціональному вимірі комунікацією зі своїми послідовниками, яка мала власне самовідтворення, розгалужену мережеву інфраструктуру (храми, церкви, парафії), і уособлювало імперський стиль життя: чітка соціальна ієрархія, патрімоніальність, соціальна і політична дистанція між об'єктами влади. Адже, коли імперія вичерпує свої організаційні та інфраструктурні можливості і не може запропонувати альтернативу власному порядку, тоді «панівна ідеологія перетворюється в техніку, основною програмою якої стає продукування мови, а не її читання» [19, с. 247].

Виникаючи, держава модерну, навпаки, протиставляє себе саме церковній організації. Створення держави модерну є напряду пов'язаним, крім індустріалізації, раціоналізації та модернізації, також із процесом секуляризації, тобто відділенням церкви від держави. Цей процес має історичну ретроспективу у вигляді релігійних війн у Європі в XVI–XVII ст., а також у вигляді боротьби імператорів Священної Римської імперії з Папою Римським і Римокатолицькою церквою за владу (як духовну, тобто авторитетну над свідомістю, так і фізичну, тобто над тілом). Модель держави модерну є моделлю церковної організації зі своїм маркуванням простору (у вигляді місцевих адміністрацій та локальних органів державної влади); централізованістю (навіть за умови децентралізації зберігається «верховна», вища влада); інквізицією у вигляді поліції, прокуратури, національних гвардій, армії; ієрархією (як політичною, так і соціальною, що репродукує соціальну нерівність); ідеологічними апаратами (освіта, засоби масової інформації, політичні партії та неурядові/громадські організації тощо). Е. Канторович зазначає, що «у той час як велич ідеї про церкву... знижувалася з появою світського змісту – корпоративного і юридичного, – саме світська держава, немов би почавши з протилежного кінця, прагнула до піднесення і майже релігійного прославлення самої себе» [20, с. 304].

Ще одним фактором ідеології, що знаходить своє відображення як в імперії, так і в державі модерну, є дихотомія права і звичаїв/традицій. Для держави модерну кодифікація соціального порядку є необхідним структурним елементом побудови власного простору. Право відіграє роль катализатора суспільних відносин і дозволяє не лише легітимізувати існуючий порядок, але й підтримувати та відтворювати систему контролю за населенням (дисциплінарність і біовлада). Крім того, що право конструє соціальну реальність усередині держави модерну, воно також наповнює змістом міждержавні відносини – міжнародне право, суверенітет, визнання кордонів тощо. Також

право слугує інструментом універсалізації суспільно-політичного порядку, враховуючи переважно гомогенне населення та невелику, порівняно з імперіями, територію. Право конститує як суспільні відносини, так й ідеологію, а з нею й ідеологічні апарати держави (школи, університети, ЗМІ тощо). Тоді ж як в імперії – право носить формальний характер, який залежить від дистанції (відстані у часі і просторі) між центром і периферіями. Чим далі знаходиться периферія від центру, тим більший вплив там мають традиції, звичаї, норми. Тобто нормативно-ціннісне поле периферії буде відрізнятися від нормативно-ціннісного поля центру імперії.

Використовуючи метафору «чужинця» Г. Зіммеля стосовно двох центральних категорій при дослідженні простору – часу і дистанції, «чужинець» є тим, хто прийшов учора, щоби бути сьогодні і піти завтра [21, с. 228–233]. У такому метафоричному розрізі ми можемо означити імперію як «чужинця», який прийшов учора, щоби залишитися на «довге» сьогодні. І саме «сьогодні», за логікою імперського управління, буде тривати до тих пір, поки імперія або не розпадеться, або сама ж не створить нове «сьогодення», тобто почне конструювати нову соціальну реальність – ідеологію. Імперія стає подовженою в часі формою порядку, яка вибудовує систему як соціальної, так і політичної дистанції серед населення (якщо ми говоримо про внутрішній вимір) і серед інших (не)політичних форм (якщо ми говоримо про зовнішній вимір). Для імперії час є неперервною довжиною, тоді ж як для держави модерну час – дискретний, тобто перервний.

Конструювання простору є необхідним процесом для розбудови політичної організації як імперії, так і держави модерну. Продовжуючи логіку М. Манна [18, с. 444–445] з приводу наявних протиріч, що існували в Римській імперії, ми можемо виокремити три важливі структурно-функціональні особливості конструювання простору імперією і державою модерну. По-перше, для держави модерну характерним є універсалізм (тобто об'єднання множин в одне ціле для досягнення необхідних цілей; унітарність як спосіб контролю за територією), а для імперії – партикуляризм (відстоювання окремих, особистих інтересів, цінностей на противагу колективному і загальному; тенденція до автономії, самостійності чи відділення від чогось цілого). По-друге, для держави модерну є притаманним громадянство (як зв'язок між державою і громадянином; як спосіб кодифікації суспільства; як спосіб чіткої фіксації людини в просторі і її ідентифікація), а для імперій – космополітизм (номінальне ототожнення людини з імперією, проте формальна самоідентифікація за фундаментальними ознаками: мовою, релігією, кров'ю, що спираються на фактор території). По-третє, держави модерну є централізованими (тобто центр являє собою сукупність політичних, економічних, соціальних, культурних та інших процесів; центр держави одночасно є і центром організації про-

стору, і центром відтворення порядку), тоді ж як імперії – децентралізованими (функціонально перш за все, тобто управління великим імперським простором потребує розсіювання функцій управління). При цьому центр варто розуміти як конкретну одиничність, навколо якої знаходиться множинність структурних елементів влади.

Продовжуючи ідеї Г. Зіммеля стосовно особливостей, які є властивими чужинцю [21, с. 228–233] (мобільність, об'єктивність, свобода від конвенцій, абстрактні стосунки), ми можемо побачити, що для імперського простору характерними є: 1) статичність (на противагу мобільності, адже розміри і надмірна територіальність імперій не дає можливості для мобільності в комунікаціях, захисті територій тощо), 2) суб'єктивність (імперія завжди несе відповідальність за імперію), 3) свобода від конвенцій (тобто від кодифікації простору; імперське право є номінальною складовою, тоді ж як формально домінують місцеві звичаї, традиції, ритуали тощо), 4) абстрактні стосунки (тобто абстрактне, формальне, ототожнення себе з імперією, з її центром, тоді ж як номінально – житель імперської території продовжує ототожнювати себе або зі своєю територією, або зі своєю спільнотою; космополітичність імперії).

Для держави модерну, навпаки, характерними будуть: 1) мобільність (тобто ігнорування співвіднесення індивіда до конкретної території, місця в межах держави; можлива зміна відстані між точками у просторі), 2) об'єктивність (відображення матеріальної дійсності, яка не залежить від людини та її світосприйняття), 3) нормативність (життя за правилами, законами, нормами, що визначаються або конституціями та різними кодексами, або іншими нормативно-правовими документами), 4) реальні стосунки (ототожнення себе з державою шляхом наявності громадянства або інших способів ідентифікації; чітка фіксація громадянина в системі простору).

Висновки. Ураховуючи зазначене, імперській ідеології є притаманними такі особливості: партикуляризм, космополітизм, децентралізовані владні відносини, що, змістовно наповнюючи ідеологію, конструюють як самі структури ідеології (звичаї, традиції, соціальні норми і практики, ритуали, символи, комунікацію, міфи, архітектуру), так і простір імперії. *Імперську ідеологію ми визначаємо як систему уявлень і суджень, яка формує та обтрунтовує історичну об'єктивність власного порядку; структурує і космополітизує реальні відносини в суспільстві шляхом сакралізації імперської влади і побудови системи абстрактної (само)ідентифікації населення; конструює соціальну дійсність крізь процес міфологізації «теперішнього».* Імперія продукує систему уявлень серед населення, що є орієнтованою на наділення імперії певною історичною роллю, яка є міфологізованою і базується на множинності символів, ритуалів і соціально-політичних практик. Імперська ідеологія є новою соціально-політичною реальністю, яка існує в межах «теперішнього», нівелюючи

«минуле» і «майбутнє»), тобто, використовуючи метафору, «сьогодні» існують доти, доки існують власний імперський порядок.

Насамкінець зауважимо: виявлені структурні і нормативні характеристики імперської ідеології дають підстави для продовження дослідження в обраному напрямку. Так, наприклад, проведення компаративного аналізу «сучасних імперій» (США, Китаю і Російської Федерації) дасть змогу окреслити домінуючі ідеології в цих імперіях, а також визначити механізми конструювання не лише імперського порядку, але й впливу імперських ідеологій на світовий (глобальний) порядок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологія: навч. енцикл. слов.-довід. для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / за наук. ред. Н. М. Хоми; [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2014. 779 с.
2. Chakrabarty B., Jha B. Hindu nationalism in India: ideology and politics. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020. ix, 275 p.
3. Communicating memory & history / edited by Nicole Maurantonio & David W. Park. New York: Peter Lang, 2019. vi, 282 p.
4. Kezer Z. Building modern Turkey: state, space, and ideology in the early republic. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. xii, 330 p.
5. Mierzejewski D., Kowalski B. China's Selective Identities: State, Ideology and Culture. Singapore: Springer, 2019. 242 p.
6. Nation-building and identities in post-Soviet societies: new challenges for social sciences / edited by Andrea Friedli, Aline Gohard-Radenkovic, François Ruegg. Wien: Lit, 2017. 147 p.
7. Baradat L. P., Phillips J. A. Political ideologies: their origins and impact. Thirteenth edition. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020. xxiii, 405 p.
8. Loxley J. Ideology over economics: P3s in an age of austerity. Black Point, Nova Scotia; Winnipeg, Manitoba: Fernwood Publishing, 2020. xii, 255 p.
9. Piketty T. Capital and Ideology / translated by Arthur Goldhammer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2020. x, 267 p.
10. Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power / R. Isaacs, A. Frigerio (eds.). London: Palgrave Macmillan, 2019. xix, 319 p.
11. Литовченко А., Бойко Д., Юрчик Т. Ревизия социологического дискурса идеологии в дефинитивной перспективе. *Соціологічні студії*. 2020. № 1 (16). С. 46–56.
12. Жижек С. Возвышенный объект идеологии / [пер. с англ.: Владислав Софронов]. Москва: Худ. журн., 1999. 235, [1] с.
13. Лукач Г. История и классовое сознание: Исслед. по марксист. диалектике / пер. с нем. С. Земляного. Москва: Логос-альтера: Левая карта, 2003. 413 с.
14. Альтюссер Л. За Маркса / предисл. Этьена Балибара; [пер. с фр. А. В. Денежкина]. Москва: Праксис, 2006. 390, [1] с.
15. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика: пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 1989. 615 с.

16. Зиммель Г. Избранное: [в 2 т.] / [сост.: С. Я. Левит, Л. В. Скворцов; отв. ред. Л. Т. Мильская]. Т. 1: Философия культуры / [пер.: А. В. Дранов и др.]. Москва: Юрист, 1996. 670 с.
17. Лефевр А. Производство пространства / [пер. с фр. Ирина Стаф]. Москва: Strelka Press, 2015. 405, [1] с.
18. Манн М. Источники социальной власти: в 4 т. / [пер. с англ. А. В. Лазарева]. Т. 1: История власти от истоков до 1760 года н. э. Москва: Дело, 2018. 748, [1] с.
19. Серто М. де. Изобретение повседневности. 1. Искусство делать / пер. с фр. Д. Калугина, Н. Мовниной. Санкт-Петербург: Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге, 2013. 330 с.
20. Канторович Э. Х. Два тела короля: исследования по средневековой политической теологии / пер. с англ. М. А. Бойцова и А. Ю. Серegiной. Изд. 2-е, испр. Москва: Изд. Ин-та Гайдара, 2015. 744, [1] с.
21. Зиммель Г. Избранное: Проблемы социологии. Санкт-Петербург: Центр гуманитар. инициатив, 2015. 416 с.

REFERENCES

1. Khoma, N. M. (ed.) (2014). *Politolohtia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii* [Political Science: educational encyclopedic dictionary-reference book for university students of I-IV levels of accreditation] / [V. M. Denysenko, O. M. Sorba, L. Ya. Uhryn ta in.]. Lviv: «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].
2. Chakrabarty, B. & Jha, B. (2020). *Hindu nationalism in India: ideology and politics*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020. ix, 275 p.
3. Maurantonio, N. & Park, D. W. (eds.) (2019). *Communicating memory & history*. New York: Peter Lang.
4. Kezer, Z. (2015). *Building modern Turkey: state, space, and ideology in the early republic*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press.
5. Mierzejewski, D. & Kowalski, B. (2019). *China's Selective Identities: State, Ideology and Culture*. Singapore: Springer.
6. Friedli, A., Gohard-Radenkovic, A. & Ruegg, F. (eds.) (2017). *Nation-building and identities in post-Soviet societies : new challenges for social sciences*. Wien: Lit.
7. Baradat, L. P. & Phillips, J. A. (2020). *Political ideologies: their origins and impact*. Thirteenth edition. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
8. Loxley, J. (2020). *Ideology over economics: P3s in an age of austerity*. Black Point, Nova Scotia ; Winnipeg, Manitoba : Fernwood Publishing.
9. Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology* / translated by Arthur Goldhammer. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
10. Isaacs, R. & Frigerio, A. (eds.) (2019). *Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power*. London: Palgrave Macmillan.
11. Litovchenko, A., Bojko, D. & Jurchik, T. (2020). Revizija sociologicheskogo diskursa ideologii v definitivnoj perspective [Revision of the sociological discourse of ideology

- in a definitive perspective]. *Sotsiologichni studii – Sociological studies*, 1(16), 46–56 [in Russian].
12. Zhizhek, S. (1999). *Vozvyshennyj ob#ekt ideologii* [Sublime object of ideology] / [Per. s angl.: Vladislav Sofronov]. Moskva: Hudozhestvennyj zhurnal [in Russian].
 13. Lukach, G. (2003). *Istorija i klassovoe soznanie: Issled. po marksist. dialektike* [History and class consciousness: Studies in Marxist Dialectics] / Per. s nem. S. Zemljanogo. Moskva: Logos-al'tera : Levaja karta [in Russian].
 14. Al'tjusser, L. (2006). *Za Marksa* [For Marx] / predisl. Jet'ena Balibara ; [per. s fr. A. V. Denezhkina]. Moskva: Praksis [in Russian].
 15. Bart, R. (1989). *Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika* [Selected works: Semiotics. Poetics] / per. s fr.; sost., obshh. red. i vstup. st., G. K. Kosikova. Moskva: Progress [in Russian].
 16. Zimmel', G. (1996). *Izbrannoe* [Selected]: [v 2 t.] / [sost.: S. Ja. Levit, L. V. Skvorcov; otv. red. L. T. Mil'skaja]. Tom 1. *Filosofija kul'tury* [Philosophy of culture] / [per.: A. V. Dranov i dr.]. Moskva: Jurist [in Russian].
 17. Lefevr, A. (2015). *Proizvodstvo prostranstva* [Production space] / [per. s fr. Irina Staf]. Moskva: Strelka Press [in Russian].
 18. Mann, M. (2018). *Istochniki social'noj vlasti* [Sources of social power]: v 4 t. / [per. s angl. A. V. Lazareva]. T. 1. *Istorija vlasti ot istokov do 1760 goda n.je.* [The history of power from the beginnings to 1760 A. D.]. Moskva: Delo [in Russian].
 19. Serto, M. de. (2013). *Izobrenenie povsednevnosti. 1. Iskusstvo delat'* [The invention of everyday life. 1. The art of doing] / per. s fr. D. Kalugina, N. Movninoj. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Evropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge [in Russian].
 20. Kantorovich, Je.H. (2015). *Dva tela korolja: issledovanija po srednevekovoj politicheskoj teologii* [Two bodies of the king: Studies in Medieval Political Theology] / per. s angl. M. A. Bojцова i A. Ju. Sereginoj. Izd. 2-e, ispr. Moskva: Izdatel'stvo Instituta Gajdara [in Russian].
 21. Zimmel', G. (2015). *Izbrannoe: Problemy sociologii* [Selected: problems of sociology]. Sankt-Peterburg: Centr gumanitarnyh iniciativ [in Russian].

Запороженченко Руслан Александрович, аспирант кафедры политологии философского факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, Украина

ИДЕОЛОГИЯ КАК МЕХАНИЗМ КОНСТРУИРОВАНИЯ ПРОСТРАНСТВА: ИМПЕРИЯ VS ГОСУДАРСТВО МОДЕРНА

Статья посвящена исследованию идеологии как механизма конструирования социально-политического пространства в двух доминирующих политических формах – империи и государстве модерна. Определены структурно-функциональные

и нормативно-ценностные характеристики идеологии, влияющие на процесс формирования социально-политического порядка в рамках конкретного пространства. Установлены основные признаки пространства империи и государства модерна, среди них: мобильность и статичность, объективность и субъективность, свобода от конвенций и нормативность, реальные и абстрактные отношения.

Ключевые слова: идеология, империя, государство, модерн, пространство.

Zaporozhchenko Ruslan Oleksandrovych, PhD student of the Department of Political Science, School of Philosophy, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

IDEOLOGY AS A MECHANISM OF CONSTRUCTING SPACE: EMPIRE VS MODERN STATE

Problem setting. In modern political discourse, the phenomenon of ideology is almost not considered as an independent social process. Ideology is studied as derived from politics or economics, thus forming a field of study of political and economic ideologies (liberalism, socialism, conservatism, etc.). In addition, the issues related to the functioning of ideology in the context of the study of empire as a political form of spatial organization become partially or almost unstudied. Researchers also ignore the issue of the influence of ideology on the construction of the socio-political space of modern empires and states with their inherent similarities and differences.

Recent research and publications analysis. In the last few years, a certain trend in the study of ideologies has emerged in the social and political sciences. The first one (Mierzejewski D., Kowalski B., Jha B.) is focused on the analysis of socio-cultural and national aspects of ideology (politics of memory and identities, nationalism and nation-building, cultural aspects of the functioning of ideologies). The second one (Piketty T, Goldhammer A., Isaacs R.) emphasises the study of economic aspects of ideology, including issues of economic inequality, ideological divisions in society, the impact of political ideology on the functioning of the economic system.

Paper objective. The purpose of the article is to determine the features of ideology that affect the construction (organization) of the space of the empire and the modern state. To solve this goal it is necessary to perform the following research tasks: 1) review of theoretical and methodological concepts regarding the definition of «ideology»; 2) definition of the main (dominant and meaningful) structures of ideology.

Paper main body. In the analysis of ideology, we rely on the research of D. Lukacs, L. Althusser, S. Zysek, who define ideology as a form of consciousness and a set of systemic ideas and social practices of individuals. Ideology is analyzed using structural-functional, retrospective and factor analysis, which allows to identify both the structures of ideology and its main features, including: mythologizing the present and past, centralization and

decentralization, universalization and particularism, citizenship and cosmopolitanism, sacralization of power and religions factor, marking of space and its symbolization, dichotomy of law and traditions.

Conclusions of the research. *The structural-functional and normative-value characteristics of ideology that have an impact on the process of formation of the socio-political order within a specific space are determined. The definition of imperial ideology is outlined, which is presented as a tool for organizing space, based on the mythologizing of the present, particularism and cosmopolitanism, and focuses on the construction of the own imperial world, in which the construction of the imperial order is taking place.*

Keywords: *ideology, empire, state, modernism, space.*

